

doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.02.098>

УДК 378.31

М. Ю. Білінець

кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів Київського національного економічного університета імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна, marina.bilnets@icloud.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5816-0080>

А. Є. Буряченко

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Київського національного економічного університета імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна, andrii.buriachenko@kneu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7354-7491>

Т. В. Паєнтко

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Київського національного економічного університета імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна, tpayentko@kneu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2962-308X>

**ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ХХІ СТОЛІТТІ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОДОЛАННЯ**

Анотація. У зв'язку зі зміною пріоритетів у розвитку вищої освіти постала потреба в коригуванні механізмів її фінансування з огляду на нові виклики. Мета статті полягає у визначенні ключових викликів в Україні та можливостей протистояти їм. Аналіз фінансування вищої освіти проведено на підставі макроекономічних індикаторів за 2005–2020 рр. Згідно з його результатами, основними викликами фінансування вищої освіти, на думку авторів, є: її масовізація, яка характеризується тріадою “висока доступність – низька ціна – низька якість”; зміна підходів до провадження освітньої діяльності та скорочення чисельності абітурієнтів унаслідок пандемії COVID-19; неефективна модель фінансування вищої освіти, котра призводить до підготовки фахівців, що не відповідають потребам і вимогам ринку праці. Подолати ці виклики можна шляхом реформування моделей вищої освіти через узгодження структури, обсягів та якості підготовки кадрів із потребами економіки й ринку праці, а також її фінансування за рахунок зміни витратного підходу до фінансування за результатами. Підкреслено, що зазначене сприятиме інституційній ефективності й результативності навчальних програм та скороченню кількості незатребуваних спеціалістів із вищою освітою.

Ключові слова: заклади вищої освіти, фінансування вищої освіти, бюджетне фінансування, джерела фінансування.

Рис. 3. Табл. 2. Літ. 20.

Maryna Bilinets

Ph. D. (Economics), Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, marina.bilnets@icloud.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5816-0080>

Andrii Buriachenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, andrii.buriachenko@kneu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7354-7491>

Tetiana Paientko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, tpayentko@kneu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2962-308X>

**FINANCING HIGHER EDUCATION IN UKRAINE IN THE 21st CENTURY:
CHALLENGES AND PROSPECTS FOR OVERCOMING THEM**

© Білінець М. Ю., Буряченко А. Є., Паєнтко Т. В., 2021

Abstract. The development of higher education is characterized by new priorities, which necessitates the adjustment of higher education funding mechanisms in response to new challenges. The purpose of this article is to identify these key challenges in Ukraine and justify the possibilities to face them. The analysis of funding of higher education was conducted based on macroeconomic indicators for 2005 to 2020. It is also reviewed that financing of higher education in Ukraine is characterized by decentralization and diversification, which are characterized by an increase in the share of local budgets in the structure of higher education funding in Ukraine and the use of extra-budgetary sources of funding, in the form of tuition fees. The analysis has revealed the following key challenges of financing higher education: massification of higher education, which is characterized by the triad of “high availability – low price – low quality”; change in approaches to educational activities and decrease in the number of students as a result of the COVID-19 pandemic; inefficient model of financing higher education, which results in producing specialists with higher education that do not meet the needs and demands of the labor market. Overcoming the identified challenges can be achieved through reforming higher education models by aligning the structure, scope and quality of training with the needs of the economy and labour market, and its financing, through changing the cost-based approach to financing by results. This, in turn, would help align budget funding with institutional efficiency and curriculum effectiveness, and reduce the number of unclaimed specialists with higher education.

Keywords: higher education institutions, financing of higher education, budget financing, sources of financing.

JEL classification: H52, I22.

М. Ю. Билинец

кандидат экономических наук, ассистент кафедры финансов Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана, Киев, Украина

А. Е. Буряченко

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана, Киев, Украина

Т. В. Паентко

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана, Киев, Украина

**ФИНАНСИРОВАНИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ
В XXI ВЕКЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ**

Аннотация. В связи с изменением приоритетов в развитии высшего образования возникла необходимость корректировки механизмов ее финансирования с учетом новых вызовов. Цель статьи заключается в определении ключевых вызовов в Украине и возможностей противостоять им. Анализ финансирования высшего образования проведен на основании макроэкономических индикаторов за 2005–2020 гг. Согласно его результатам, основными вызовами финансирования высшего образования, по мнению авторов, являются: его массовизация, характеризующаяся триадой “высокая доступность – низкая цена – низкое качество”; изменение подходов к осуществлению образовательной деятельности и сокращение численности абитуриентов вследствие пандемии COVID-19; неэффективная модель финансирования высшего образования, которая приводит к подготовке специалистов, не отвечающих потребностям и требованиям рынка труда. Преодолеть эти вызовы можно путем реформирования моделей высшего образования посредством согласования структуры, объемов и качества подготовки кадров с потребностями экономики и рынка труда, а также его финансирования за счет изменения затратного подхода

к финансированию по результатам. Подчеркнуто, что указанное будет способствовать институциональной эффективности и результативности учебных программ и сокращению количества востребованных специалистов с высшим образованием.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, финансирование высшего образования, бюджетное финансирование, источники финансирования.

Тенденції глобального соціально-економічного розвитку є джерелом нових викликів для галузі освіти, котра має переорієнтуватися під нові потреби суспільства набагато швидше, ніж у минулому столітті. Перші двадцять років ХХІ ст. показали: успішними залишаються ті заклади вищої освіти (ЗВО), чії дослідницькі й освітні програми відповідають потребам ринку. Очевидно, що для якісних досліджень і підготовки випускників необхідне належне фінансування. На 2021 р. видатки на вищу освіту в Україні затверджені в розмірі 48,7 млрд грн [1], тобто на 2,1 млрд грн переважають їх обсяг у 2020 р., але з урахуванням індексу інфляції цієї суми недостатньо, тим більше з огляду на ч. 8 ст. 72 Закону України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 № 1556-VII [2].

Слід зауважити: проблеми із фінансуванням ЗВО притаманні не тільки Україні, а й розвинутим країнам світу, от лише в країнах, що розвиваються, акцент робиться на обсягах фінансування, а в розвинутих – на ефективності використання залучених коштів. Так, Т. М. Боголіб, беручи до уваги брак фінансування вищої освіти в Україні, наголошує на необхідності активізації фандрайзингу. На її думку, відносини фандрайзингу “дозволяють встановлювати міжнародні зв’язки, будувати свою діяльність відповідно до нових стандартів і приймати участь у розвитку світової науки” [3, с. 16]. Тобто застосування інших підходів до фінансування вищої освіти сприяє зміні як каналів надходження коштів, так і стандартів освітніх послуг.

З. С. Варналій підкреслює, що здатність ЗВО шукати та створювати додаткові джерела надходжень великою мірою залежить від ступеня його автономії: останній визначає можливості диверсифікації коштів і сприяє ефективному використанню потенціалу ЗВО й пошуку нових джерел фінансування [4, с. 86]. Тобто, на його погляд, автономія закладів освіти є мотиваційним чинником для залучення альтернативних джерел фінансування.

О. М. Тимченко, аналізуючи переваги та недоліки програмно-цільового фінансування, зосереджує увагу не лише на обсягах фінансування, а й на результатах використання бюджетних коштів. Як слушно зазначає дослідниця, “удосконалення програмно-цільового методу фінансування має відбуватися шляхом забезпечення обґрунтованості цілей і завдань згідно з наявними ресурсами, уточнення показників ефективності та критеріїв якості продукту бюджетної програми” [5, с. 17].

Група дослідників вивчає вплив фінансування вищої освіти на реалізацію потенціалу соціально-економічного розвитку країн Організації економічного співробітництва та розвитку. Емпіричним шляхом вони доводять, що державне фінансування вищої освіти позитивно впливає на показники такого розвитку та допомагає їй протистояти економічним викликам [6].

Б. Бланкенбергер і А. Філіпс розглядають проблеми фінансування вищої освіти в контексті досягнення належної ефективності використання коштів. На прикладі університетів штату Іллінойс (США) вони показують, як індикатори ефективності фінансування освіти повинні узгоджуватися зі стратегічними цілями розвитку відповідних територій, що створює передумови і для успішного розвитку вищої освіти, і для отримання синергійного ефекту від розбудови людського капіталу та реалізації економічного потенціалу території [7].

Ідеї фінансування вищої освіти, орієнтовані на досягнення результату, дістали подальше висвітлення в праці ще однієї групи вчених [8]. Дослідження, побудоване на емпіричних даних цієї галузі у США, засвідчило, що фінансування, спрямоване на результати, може мати й негативні наслідки, які проявляються у скороченні чисельності населення, охопленого вищою освітою, а також у зниженні якості освітніх послуг у коледжах. Тобто орієнтація на результат може з мотиву перетворитися на потужний виклик, котрий деструктивно впливатиме на розвиток не тільки вказаної сфери, а й країни загалом.

Е. Дж. Богуе і Б. Д. Джонсон вивчають проблему визначення показників ефективності фінансування вищої освіти для різних типів закладів освіти та з точки зору різних аспектів ефективності [9]. Вчені досліджують, як система показників ефективності може згладжувати виклики у сфері залучення недержавних джерел фінансування вищої освіти.

Ф. Н. Лейрд наголошує, що труднощі з фінансуванням вищої освіти, особливо дослідницьких університетів, полягають не в його обсягах, а в інституціональних негараздах взаємодії з урядом [10].

Виявлені згаданими дослідниками проблеми сягають корінням періоду після Другої світової війни, тому, власне, розв'язати їх неможливо, орієнтуючись виключно на потреби сьогодення. Таким чином, головними викликами фінансування у сфері вищої освіти є не лише обсяги і джерела фінансування, а й узгодженість пріоритетів останнього з пріоритетами розвитку країни на основі досягнення відповідних показників ефективності.

Метою статті є виявлення ключових викликів у фінансуванні закладів вищої освіти в Україні та можливостей протистояти їм.

Виклики у сфері фінансування вищої освіти

Однією з ознак трансформації системи вищої освіти протягом останніх десятиліть став її перехід від елітарності до масовості. В Україні охопленість населення вищою освітою становить понад 80 % та істотно перевищує її середнє значення в розвинутих країнах (50–60 %). Водночас такий високий показник свідчить про нівелювання різниці в рівні заробітної плати фахівців із вищою освітою (30–40 %) та інших фахівців, характерної для розвинутих країн. З одного боку, масовість є відповіддю на структурну й технологічну модернізацію економіки, гуманізацію та інформатизацію суспільства: саме зростання чисельності студентів ЗВО, на думку окремих до-

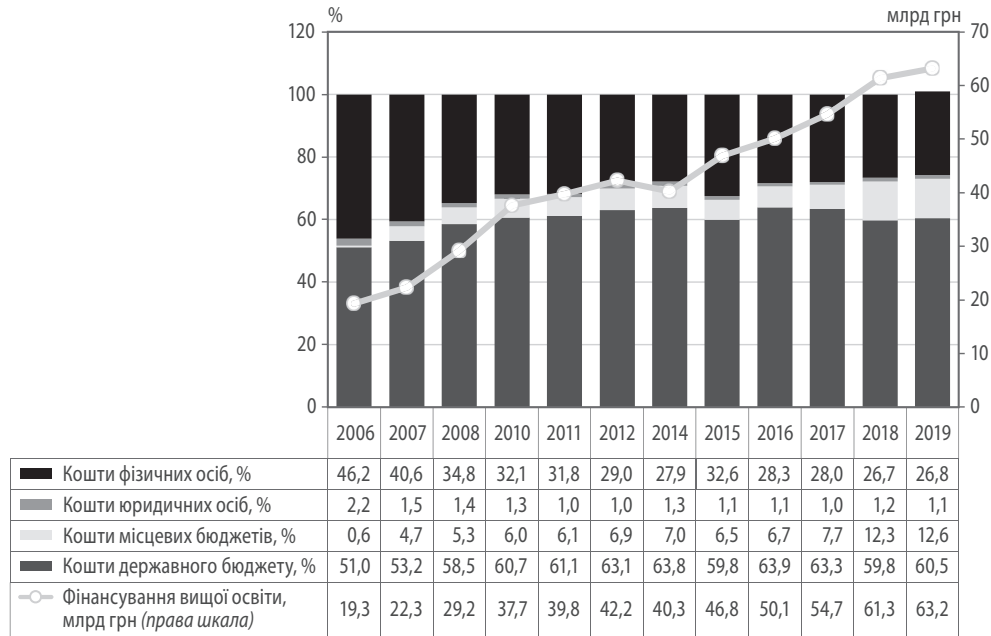

Рис. 1. Динаміка та структура фінансування вищої освіти в Україні протягом 2006–2019 рр.

Побудовано за даними Державної служби статистики України (URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>).

слідників, є ключовим фактором у світовій системі вищої освіти XXI ст. [11]. З другого боку, масова вища освіта асоціюється з гіршою її якістю: в середньому знижується рівень знань абітурієнтів, котрі вступають на перший курс, зменшуються обсяги бюджетного фінансування в перерахунку на одного студента ЗВО [12, с. 9–43], що може призвести до спаду науково-дослідної та інноваційної діяльності.

В Україні фінансування вищої освіти є багатоканальним і здійснюється за рахунок видатків державного, місцевих бюджетів, підприємств, корпорацій та фізичних осіб (рис. 1). Проте рівень її фінансового забезпечення є недостатнім, водночас не існує досконалого механізму фінансування, який сприяв би ефективному розвитку вищої освіти в нашій країні. Хоча визначальна роль у її фінансуванні належить державі, останнім часом набули поширення тенденції децентралізації й диверсифікації в цій сфері.

Попри те, що забезпечення ЗВО здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, частка якого становить близько 60 %, упродовж 2006–2018 рр. спостерігалось істотне зростання частки місцевих бюджетів – з 0,6 до 12,3 %. Це зумовлено головним чином переданням у відання й на фінансування місцевих органів влади ЗВО I–II рівнів акредитації.

Диверсифікація фінансування вищої освіти переважно представлена позабюджетним фінансуванням ЗВО за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб. При цьому на останніх припадає 1 %, що пов'язано з відсутністю

Рис. 2. Фінансування закладів вищої освіти за рахунок бюджетних та позабюджетних коштів

Побудовано авторами.

стійких договірних відносин між корпоративним сектором та ЗВО, як у розвинутих країнах, де частка юридичних осіб значно більша. Саме тому основним позабюджетним джерелом фінансування ЗВО є кошти домогосподарств, котрі залучаються як плата за отримані освітні послуги (рис. 2).

Розглядаючи розвиток вищої освіти в Україні, варто наголосити: однією з негативних тенденцій є застосування витратного підходу до фінансування освіти, тобто його обсяги слабо пов'язані з результатами наукової й освітньої діяльності закладів освіти. Крім того, відсутні об'єктивні показники оцінки такої ефективності, що не мотивує керівництво ЗВО утримувати продуктивних молодих дослідників, які масово залишають ці заклади. Спадок часів централізованого планування призвів до великої уваги з боку апарату управління національною освітою до видатків на ЗВО, а не результатів. Така ситуація спричиняє помітне відставання в розробленні систем, котрі давали б змогу оцінювати дохідність від працевлаштування учасників навчального процесу після здобуття якісної освіти в масштабі держави та світового освітнього простору. Оскільки основним джерелом фінансування вітчизняних ЗВО залишається державний бюджет, ринок освітніх послуг в Україні розвивається в напрямі неефективного перерозподілу її фінансових

Таблиця 1. Показники фінансування вищої освіти в Україні за 2010–2022 рр.

Рік	Загальні видатки зведеного бюджету на освіту			Загальні видатки зведеного бюджету на вищу освіту		
	Сума, млн грн	Частка в загальних видатках, %	Частка у ВВП, %	Сума, млн грн	Частка в загальних видатках, %	Частка у ВВП, %
2010	79 826,0	21,1	7,4	24 998,4	6,6	2,3
2011	86 253,6	20,7	6,5	26 619,6	6,4	2,0
2012	101 560,9	20,8	6,9	29 335,9	6,0	2,0
2013	105 538,7	20,7	7,4	30 003,1	5,9	2,1
2014	100 105,6	19,1	6,4	28 340,5	5,4	1,8
2015	114 193,5	16,8	5,7	30 981,8	4,6	1,6
2016	129 437,7	15,5	5,4	35 233,6	4,2	1,5
2017	177 755,7	16,8	7,4	38 681,1	3,7	1,6
2018	210 032,3	16,6	6,7	44 243,6	3,5	1,4
2019	238 758,7	17,4	6,1	51 358,2	3,7	1,3
2020 (закон)	271 382,5	16,5	5,9	59 236,2	3,6	1,5
2021 (прогноз)	312 352,4	16,1	5,8	62 123,6	3,7	1,4
2022 (прогноз)	345 628,9	15,7	5,7	65 326,5	3,6	1,3

Побудовано за: Проект Закону про Державний бюджет України на 2021 рік № 4000 від 01.12.2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69938; Макроекономічний прогноз на 2021–2023 роки / М-во фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/macroeconomic_forecast_for_2020-2022-379; даними Державної казначейської служби України (URL: <http://https://www.treasury.gov.ua>).

ресурсів, що надзвичайно ускладнює прийняття необхідних соціально-економічних рішень. Показники рівня фінансування системи вищої освіти в Україні наведено в табл. 1.

Як бачимо, простежується загальна тенденція скорочення обсягів фінансування вищої освіти за рахунок державного бюджету. Це зумовлено, з одного боку, затяжним впливом на українську економіку фінансової кризи 2008 р., а з другого – внутрішньої суспільно-політичної кризи 2014 р., котра поставила країну на межу дефолту. Внаслідок загострення дефіциту бюджету та зростання державного боргу зменшилися видатки бюджету на фінансування вищої освіти, що негативно позначилося на фінансовій стійкості ЗВО, а це, у свою чергу, не лише обмежує можливості розвитку їхньої інфраструктури, а й сприяє відпливу українських студентів на навчання за кордон.

Потужний негативний вплив на розбудову вищої освіти в Україні і світі справляє пандемія COVID-19, через яку скорочується частка фінансування сфери освіти за рахунок збільшення частки фінансування охорони здоров'я. Крім того, функціонування університетів у дистанційному режимі не найкращим чином позначається на розвитку галузі. ЗВО США й Великобританії втрачають чималу частину доходів через неможливість працювати в офлайн-режимі внаслідок скорочення чисельності студентів цих закладів. Не в змозі забезпечити свою діяльність самостійно, вони змушені звертатися по допомогу до держави [13]. Про істотні проблеми свідчать результати дослідження

Global Impact Survey, згідно з якими працюють у звичайному режимі, без вжиття спеціальних заходів, спрямованих на боротьбу з коронавірусом, – 1 % ЗВО; подібним чином, але з використанням таких заходів – 10 %; частково відкриті, проте мають серйозні збої в роботі – 30 %; повністю закриті, припинили всі офлайн-заходи – 59 % ЗВО [14].

Утім, в Україні спостерігаються й певні позитивні зміни у зв'язку з пандемією, а саме [15]:

- 86 % вітчизняних викладачів, котрі не мали значного досвіду дистанційної освіти до початку пандемії, набули його;
- 80 % українських викладачів вважають себе готовими до онлайн-освіти;
- 70 % студентів задоволені якістю онлайн-освіти в університетах, хоча є деякі труднощі й проблеми.

Під час пандемії COVID-19 відбувається рух від традиційної педагогічної й андрагогічної моделей вищої освіти до гевтагогії та кібергогії. Так, гевтагогія вважалася а-стратегією навчання, здебільшого орієнтована на студентів (тобто навчання визначається здобувачем, а викладач відіграє роль фасилітатора) та спонукає до самоврядування в навчанні [16]. Пандемія негативно вплинула й на чисельність потенційних здобувачів вищої освіти: у 2020 р. помітно зросла частка абітурієнтів, котрі не з'явилися на ЗНО, а це, у свою чергу, скорочує майбутню кількість студентів ЗВО (табл. 2).

На недостатність фінансування вказує ч. 8 ст. 72 Закону України “Про вищу освіту”, де зазначено: “Фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України підготовки фахівців з вищою освітою за спеціальностями відповідних ступенів вищої освіти встановлюється в обсязі, необхідному для забезпечення на кожні 10 тисяч населення навчання не менше 180 студентів” [2].

Фактичне фінансування підготовки фахівців за кошти державного бюджету України у ЗВО I–IV рівнів акредитації узгоджувалося з встановленою законодавством нормою протягом 2005/2006–2013/2014 навчальних років, однак з 2014/2015 навчального року перестало, що свідчить про недостатній рівень фінансування вищої освіти за рахунок коштів держбюджету (рис. 3). Причини – затвердження в законі норми про державне замовлення на підготовку фахівців у розмірі 51 % чисельності випускників шкіл того року та відповідна демографічна криза в усій сфері освіти. На думку окремих до-

Таблиця 2. Випускники шкіл, які не з'явилися на ЗНО, %

Місцевість	Українська мова		Математика		Історія України	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Міста	0,5	6,0	0,6	3,6	0,9	8,8
Села	0,6	23,7	0,7	10,9	0,9	27,0

Складено за: Когут І., Назаренко Ю., Сибру О. Коронавірус та освіта: аналіз проблем і наслідків пандемії. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii>; даними Українського центру оцінювання якості освіти (URL: <https://testportal.gov.ua>).

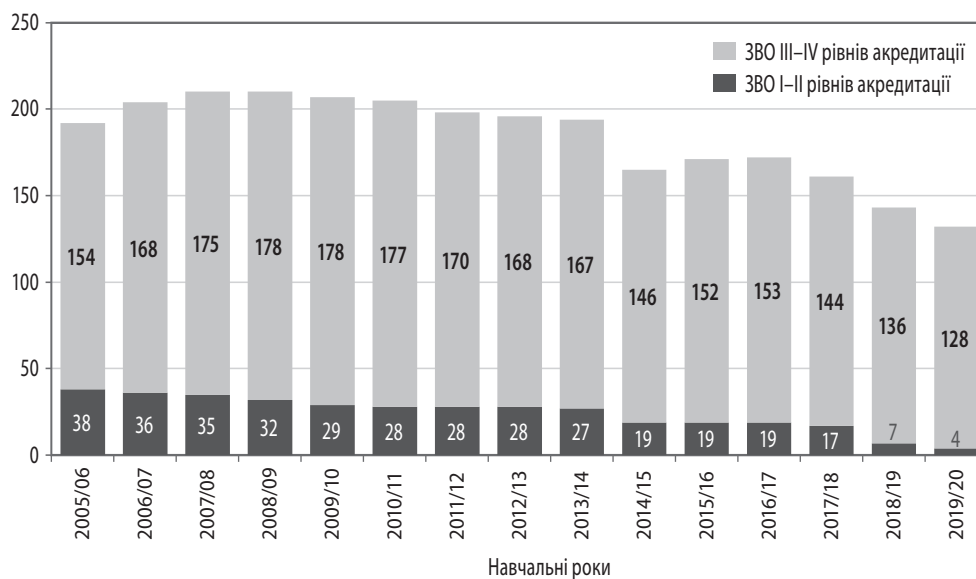

Рис. 3. Підготовка фахівців за кошти державного бюджету України в розрахунку на 10 тис. населення протягом 2005–2020 рр., осіб

Побудовано за даними Державної служби статистики України (URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>).

слідників, для країн із високим рівнем бюджетних витрат на вищу освіту характерна більша економічна активність, і навпаки.

З огляду на зазначене, виклики фінансування вищої освіти полягають у такому.

- Наслідком масовізації та забезпечення права на освіту всім бажаним (тобто надання рівних можливостей і шансів кожній людині здобути освіту у ЗВО будь-якого типу) є її низька якість, що спричиняє збільшення кількості погано підготовлених фахівців.

- Загальносвітова тенденція скорочення бюджетного фінансування освіти призводить до зниження фінансової стійкості ЗВО, обмежуючи можливості їх розвитку, що сприяє відпливу українських студентів за кордон та робить вітчизняні університети неконкурентоспроможними в аспекті залучення студентів-іноземців.

- За чинної моделі вищої освіти державне замовлення на підготовку фахівців не орієнтується на потреби ринку праці й економіки, а розподіляється залежно від попиту споживачів на відповідні спеціальності, котрі можуть втратити свою актуальність протягом періоду навчання, та зумовлює наступний виклик.

- Застосування витратного підходу у фінансовому забезпеченні ЗВО, на відміну від орієнтації на певні результати й вигоди, зумовлює неефективне використання коштів, адже кінцевою метою фінансування університетів є підготовка фахівців, котрі задовольнятимуть потреби ринку праці, а не збільшуватимуть число незатребуваних фахівців із вищою освітою.

• Пандемія COVID-19 спонукала до еволюції форм і методів викладання, пришвидшила процеси діджиталізації та водночас мала певний вплив у межах попередніх викликів. Зокрема, вона висуває нові вимоги до знань і вмінь фахівців на ринку праці, що, у свою чергу, змушує ЗВО до змін у навчальних планах та програмах, а також ускладнює складання прогнозів розвитку ринку праці.

Заходи протидії викликам у сфері фінансування закладів вищої освіти

Останніми роками більшість країн провела реформи у сфері фінансування вищої освіти. Значна їх частина була пов'язана зі зміною механізмів розподілу ресурсів (переважно через встановлення залежності обсягів бюджетного фінансування від результатів діяльності ЗВО), а також із застосуванням конкурентного підходу при розподілі фінансових ресурсів.

Успішна політика, що сприяє прискоренню економічного зростання в довгостроковій перспективі, повинна спрямовуватися на поліпшення якості людського капіталу та стимулювання технічного прогресу. Дослідження свідчать: збільшення фінансування вищої освіти веде до постійного приросту виробництва інноваційних товарів. Отже, ключовим фактором процвітання і сталого економічного зростання є інвестиції в людський капітал [17]. Водночас дедалі більше вчених схиляються до думки, що структура фінансування інноваційного розвитку ЗВО має не менше значення, ніж його обсяг. Наприклад, найпотужніший і найстійкіший вплив на такий розвиток справляють витрати держави на патентування, а також інвестиції в науково-дослідні установи [18].

Варто зауважити: реформа моделі фінансування вітчизняної вищої школи насамперед повинна націлюватися на заміну затратного механізму надання коштів із державного бюджету на дохідний, такий, що враховуватиме не лише витрати освітнього закладу на підготовку одного студента, а й майбутні економічні вигоди від конкретних програм навчання та наукових досліджень, актуальність і якість котрих визначаються на конкурсних засадах, та передбачатиме у вартості підготовки спеціаліста частку накопичення, яка може бути спрямована на розвиток матеріально-технічної бази навчальної установи, заохочення працівників.

На наше переконання, потрібно створити модель системи вищої освіти, в котрій державне замовлення точно відповідатиме обсягові і спеціальностям, затребуваним на нинішньому етапі розвитку суспільства, з урахуванням перспектив на найближчих 10 років. При цьому інші спеціальності, які не ввійшли до держзамовлення, не фінансуватимуться державою, а контингент абітурієнтів понад таке замовлення навчатиметься виключно на контрактній основі. Зазначене зумовлене тим, що за розрахунками обсяг державного замовлення по галузі на 80–90 % залежить від кількості поданих заяв, а не від структури ВВП, валової доданої вартості й попиту на робочу силу на ринку праці.

Доцільно змінити модель фінансування державою системи вищої освіти таким чином, щоб ЗВО брали участь у конкурсі підготовки фахівців із певних спеціальностей як у рамках держзамовлення, сформованого відповідно до реальних потреб суспільства у фахівцях певної спеціальності, так і в обсягах, обумовлених потребами суспільства з урахуванням плану його розвитку на найближчих 10 років. При проведенні конкурсу беруться до уваги регіональні потреби у фахівцях та наявність матеріально-технічної бази для їх підготовки. Визначені в такий спосіб перелік спеціальностей і кількість фахівців, що готуватимуться за держзамовленням, становлять основу для формування на час навчання фахівців (бакалаврів або магістрів) підрозділів університету (факультетів та кафедр).

Усі студенти, прийняті за держзамовленням, отримують від держави кредит на період навчання, котрий держава через Міністерство освіти і науки надає на отримання обов'язкової стипендії в розмірі, не меншому від середньої заробітної плати в Україні. У договорі на одержання кредиту вказується, що повертати його студенту доведеться лише в тому разі, якщо середня загальна оцінка за період навчання є задовільною.

Утім, такі студенти, поряд із відмінниками, гарантовано працевлаштовуються державою по закінченні навчання на підприємства та в організації згідно з держзамовленням і відповідно до рейтингу за середньою оцінкою протягом часу навчання. Отже, на перспективніші підприємства працевлаштовують випускників із вищим рейтингом. Усі студенти, котрі набрані за держзамовленням, зобов'язані за договором відпрацювати на підприємстві чи в організації, куди їх розподілено за рейтингом, термін, що дорівнює періоду навчання за цією спеціальністю. У науковій літературі трапляються й інші пропозиції стосовно суми повернення кредиту: закінчив ЗВО на "відмінно" – повертаєш 50 % кредиту, на "добре" – 75, на "задовільно" – 100 % кредиту [19].

Автори вважають доцільним розподіл бюджетного фінансування між ЗВО за принципом "гроші йдуть за студентом", адже таким чином ЗВО конкурують між собою за студентів на ринкових засадах. У результаті всі, хто бажає вступити до ЗВО, матимуть таку можливість – і незаможні, й заможні. Навчальні заклади повинні посилювати мотивацію до здобуття академічної освіти, інтелектуальної активності, створювати елітарні умови для пошуку та розвитку талантів. Привілейована освіта не для тих, хто має гроші, а для тих, хто має природну обдарованість і бажання її розвивати [20].

Зміна моделей фінансування, як пропонувалося вище, створює для студентів, що навчаються за держзамовленням, на спеціальностях та в обсязі, котрі ним визначаються, стимули до здобуття якісної вищої освіти.

Фінансовими стимулами є:

- стипендія в розмірі середньої заробітної плати, що забезпечує повноцінне життя студентів протягом усього періоду навчання;
- можливість неповернення кредиту в разі успішного навчання;
- гарантоване працевлаштування по закінченні університету на термін, який дорівнює періоду навчання;

– робота на кращих (за умовами роботи й оплати праці) підприємствах у разі здобуття якісної вищої освіти.

При цьому держава забезпечує:

– гарантовану безкоштовну вищу освіту громадян України за потрібними спеціальностями й у необхідному обсязі;

– помітне поліпшення якості підготовки висококваліфікованих фахівців на потрібних державі посадах і галузях промисловості, що сприяє зростанню економіки;

– 100-відсоткову затребуваність фахівців, котрі навчаються за держзамовленням;

– скорочення обсягів фінансування ЗВО з підвищенням ефективності використання коштів до 90 % та можливістю їх цільового спрямування з одних статей витрат на інші.

Поза межами фінансування відповідно до держзамовлення університети провадять комерційну діяльність із підготовки фахівців з будь-яких спеціальностей на контрактній основі, причому вартість контракту визначається витратами на надані послуги. Фахівці, що здобувають вищу освіту на комерційній основі, працевлаштовуються самостійно або через центр зайнятості без участі закладу.

На відміну від програми навчання студентів за держзамовленням, розробленої для кожної спеціальності на підставі сучасних вимог до фахівця з боку підприємств-замовників, програма навчання студентів на комерційній основі містить обов'язкову частину, затверджену Міністерством освіти і науки України, і варіативну частину, котра являє собою пропонований на вибір студента пакет спеціальних та додаткових дисциплін. При цьому обов'язкова частина не повинна перевищувати 20 % загальної кількості дисциплін, пропонованих для навчання за фахом, і студенти можуть вибрати з варіативної частини за своїм бажанням число дисциплін. Скорочення частки обов'язкової складової до 20 % зумовлене трансформацією вимог до вмінь та навичок майбутнього випускника ще протягом періоду його навчання, аби він міг конкурувати на ринку праці. Вартість навчання в цьому випадку визначатиметься обсягом обраних студентом дисциплін і буде змінною, що відповідає аудиторному навантаженню. Отже, за свої кошти абітурієнт може здобути саме таку освіту, яку вважає за потрібне.

Зміна моделі системи вищої освіти спричинить трансформацію моделі наукового сектору ЗВО відповідно до сучасних завдань і цілей, котрі держава ставить перед вітчизняною наукою, а також із урахуванням прогресивних тенденцій у світовій науці. Зазначене сприятиме зменшенню чисельності незатребуваних фахівців.

Згідно з прогнозами ЮНЕСКО, у XXI ст. цивілізованого рівня добробуту досягнуть лише ті країни, де 40–50 % працездатного населення матиме якісну вищу освіту [8]. Отже, низький професійний і загальнокультурний рівень великої частини населення, особливо молоді, становить загрозу як перспективам економічного зростання, так і соціальної стабільності.

Викладене дає підстави для таких висновків. Розвиток в Україні вищої освіти та її фінансового забезпечення стикається у XXI ст. із багатьма викликами, головними серед яких, на думку авторів, є: масовізація, котра характеризується тріадою “висока доступність – низька ціна – низька якість”; зміна підходів до провадження освітньої діяльності та скорочення чисельності абітурієнтів через неявку випускників на ЗНО внаслідок пандемії COVID-19; недосконалість моделі вищої освіти й неефективність моделі її фінансування, що призводить до підготовки фахівців, незатребуваних на ринку праці. Зазначене зумовлює негативні тенденції в розвитку системи вищої освіти, яким можна протистояти шляхом реформування вказаних моделей. Проблеми браку та неефективності фінансування вітчизняних ЗВО варто розв’язувати за рахунок заміни витратного підходу на фінансування за результатами, а модель вищої освіти доцільно вдосконалювати шляхом узгодження структури, обсягів і якості підготовки кадрів із потребами економіки як необхідної умови збалансованості попиту й пропозиції освіченої робочої сили, що спонукає до пошуку науково обґрунтованих підходів до оптимізації взаємодії системи професійної освіти з ринком праці та роботодавцем. Це дасть можливість істотно підвищити ефективність використання державних видатків на підготовку фахівців і оптимізувати видатки, пов’язані з фінансуванням ЗВО, зменшити чисельність незатребуваних фахівців із вищої освітою, а також сприятиме розвитку галузі та дасть їй шанси на виживання у XXI ст.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про Державний бюджет України на 2021 рік № 4000 від 01.12.2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69938.
2. Про вищу освіту : закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Боголіб Т. М. Освітній та науковий фандрайзинг в Україні. *Наукові праці ДонНТУ. Сер.: Економічна*. 2014. № 5. С. 11–17.
4. Варналій З. С., Красільник О. В., Хмелевська Л. П. Фінансування державних вищих навчальних закладів України : монографія. Київ : Знання України, 2017. 231 с.
5. Тимченко О. М. Теоретичні засади та прагматика програмно-цільового методу фінансування вищої освіти в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 11. С. 7–20.
6. Bilinets M., Hladchenko L., Paientko T. Government Financial Support of Higher Education and its Role in Economic Prosperity of a Society. 2019. URL: http://ceur-ws.org/Vol-2393/paper_419.pdf.
7. Blankenberger B., Phillips A. Performance Funding in Illinois Higher Education: The Roles of Politics, Budget Environment, and Individual Actors in the Process. *Educational Policy*. 2016. Vol. 30, Iss. 6. P. 884–915. URL: <https://doi.org/10.1177/0895904814556748>.
8. Performance-Based Funding in American Higher Education: A Systematic Synthesis of the Intended and Unintended Consequences / J. C. Ortagus, R. Kelchen, K. Rosinger, N. Voorhees. *Educational Evaluation and Policy Analysis*. 2020. No. 42 (4). P. 520–550. URL: <https://doi.org/10.3102/0162373720953128>.
9. Bogue E. G., Johnson B. D. Performance incentives and public college accountability in the United States: A quarter century policy audit. *Higher Education Management & Policy*. 2010. No. 22 (2). P. 9–30.

10. Laird F. N. Sticky Policies, Dysfunctional Systems: Path Dependency and the Problems of Government Funding for Science in the United States. *Minerva*. 2020. Vol. 58. P. 513–533. URL: <https://doi.org/10.1007/s11024-020-09409-2>.
11. Altbach P. G., Reisberg L., Rumbley L. E. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. Rotterdam : Sense, 2010. 272 p.
12. The global future of higher education and the academic profession: the BRICs and the United States / ed. by P. G. Altbach, L. Reisberg, M. Yudkevich et al. New York : Palgrave Macmillan, 2013. 224 p. URL: <https://doi.org/10.1057/9780230369795>.
13. Шур М. Якою буде вища освіта після COVID-19? У США та Британії університети несуть багатомільйонні збитки. 2020. 6 черв. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vyshcha-osvita-pislia-koronavirusu/30655858.html>.
14. Mariononi G., Land H., Jensen T. The impact of COVID-19 on higher education around the world. Paris : International Association of Universities, 2020. 122 p.
15. Stukalo N., Simakhova A. COVID-19 Impact on Ukrainian Higher Education. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. No. 8 (8). P. 3673–3678. URL: <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.080846>.
16. Schroeder R. Pedagogy, Andragogy, and Now Heutagogy. *UPCEA*. 2018. September 28. URL: <https://upcea.edu/pedagogy-andragogy-and-now-heutagogy/>.
17. Nistor S., Mera V.-I., Pop Silaghi M. I. Is Education Important in Assessing the Impact of Institutions on Economic Growth in Emerging Economies? *Applied Economics*. 2018. Vol. 50, Iss. 34/35. P. 3840–3854. URL: <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.1436149>.
18. Franco C., Leoncini R. Measuring China's Innovative Capacity: A Stochastic Frontier Exercise. *Economics of Innovation and New Technology*. 2013. Vol. 22, Iss. 2. P. 199–217. URL: <https://doi.org/10.1080/10438599.2012.744174>.
19. Жук Ю. Треба вміти дивитись у вічі, або в Болонський процес слід входити з українським позитивним досвідом, враховуючи реалії. *Освіта*. 2005. № 12. С. 4–5.
20. Зязюн А. Академічні виховні цінності в системі освіти Франції. *Вища освіта України*. 2009. № 1. С. 110–115.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *About the State Budget of Ukraine for 2021* (Draft Law No. 4000, December 1). Retrieved from https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69938 [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *About higher education* (Act No. 1556-VII, July 1). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
3. Bogolib, T. M. (2014). Educational and research fundraising in Ukraine. *Scientific works of Donetsk National Technical University. Series: Economic*, 5, 11–17 [in Ukrainian].
4. Varnalii, Z. S., Krasilnyk, O. V., & Khmelevska, L. P. (2017). *Financing of state higher educational institutions of Ukraine*. Kyiv: Knowledge of Ukraine [in Ukrainian].
5. Tymchenko, O. (2018). Theoretical principles and pragmatics of the program-target method of the higher education funding in Ukraine. *Finance of Ukraine*, 11, 7–20 [in Ukrainian].
6. Bilinets, M., Hladchenko, L., & Paientko, T. (2019). *Government Financial Support of Higher Education and its Role in Economic Prosperity of a Society*. Retrieved from http://ceur-ws.org/Vol-2393/paper_419.pdf.
7. Blankenberger, B., & Phillips, A. (2016). Performance Funding in Illinois Higher Education: The Roles of Politics, Budget Environment, and Individual Actors in the Process. *Educational Policy*, 30 (6), 884–915. DOI: 10.1177/0895904814556748.
8. Ortagus, C., Kelchen, R., Rosinger, K., & Voorhees, N. J. (2020). Performance-Based Funding in American Higher Education: A Systematic Synthesis of the Intended and

Unintended Consequences. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 42 (4), 520–550. DOI: 10.3102/0162373720953128.

9. Bogue, E. G., & Johnson, B. D. (2010). Performance incentives and public college accountability in the United States: A quarter century policy audit. *Higher Education Management & Policy*, 22 (2), 9–30.

10. Laird, F. N. (2020). Sticky Policies, Dysfunctional Systems: Path Dependency and the Problems of Government Funding for Science in the United States. *Minerva*, 58, 513–533. DOI: 10.1007/s11024-020-09409-2.

11. Altbach, P. G., Reisberg, L., & Rumbley, L. E. (2010). *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution*. Rotterdam: Sense.

12. Altbach, P., Androushchak, G., Kuzminov, Y., Yudkevich, M., & Reisberg, L. (Eds.). (2013). *The global future of higher education and the academic profession: the BRICs and the United States*. New York: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1057/9780230369795.

13. Schur, M. (2020, June 6). *What will be the higher education after COVID-19? In the United States and Britain, universities suffer multimillion-dollar losses*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/vyshcha-osvita-pislia-koronavirusu/30655858.html> [in Ukrainian].

14. Mariononi, G., Land, H., & Jensen, T. (2020). *The impact of COVID-19 on higher education around the world*. Paris: International Association of Universities.

15. Stukalo, N., & Simakhova, A. (2020). COVID-19 Impact on Ukrainian Higher Education. *Universal Journal of Educational Research*, 8 (8), 3673–3678. DOI: 10.13189/ujer.2020.080846.

16. Schroeder, R. (2018, September 28). Pedagogy, Andragogy, and Now Heutagogy. *UPCEA*. Retrieved from <https://upcea.edu/pedagogy-andragogy-and-now-heutagogy/>.

17. Nistor, S., Mera, V.-I., & Pop Silaghi, M. I. (2018). Is Education Important in Assessing the Impact of Institutions on Economic Growth in Emerging Economies? *Applied Economics*, 50, 34/35, 3840–3854. DOI: 10.1080/00036846.2018.1436149.

18. Franco, C., & Leoncini, R. (2013). Measuring China's Innovative Capacity: A Stochastic Frontier Exercise. *Economics of Innovation and New Technology*, 22 (2), 199–217. DOI: 10.1080/10438599.2012.744174.

19. Zhuk, Yu. (2005). You need to be able to look in the eye, or you should enter the Bologna process with Ukrainian positive experience, taking into account the realities. *Education*, 12, 4–5 [in Ukrainian].

20. Zyazyun, L. (2009). Academic educational values in the French education system. *Higher education in Ukraine*, 1, 110–115 [in Ukrainian].